

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
Покренут 1953.

MATICA SERBICA
DEPARTMENT OF LITERATURE AND LANGUAGE

MATICA SRPSKA JOURNAL OF LITERATURE AND LANGUAGE
Established in 1953

Главни уредници

Академик МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ (1953–1978)

Др ДРАГИША ЖИВКОВИЋ (1979–1994)

Др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ (1995–1999)

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ (2000–)

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, Др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН, др ОЛГА КИРИЛОВА,
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,
др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ДРУГА (2014), СВЕСКА 1

МАТИЦА СРПСКА

САДРЖАЈ

Студије и чланци

Др Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Кућа необична. Просјор гроба у усменом њесништву</i>	7
Др Данијела Р. Петковић, <i>Геометријске слике сижејних модела</i> . .	25
Др Данијела Б. Васић, <i>Мојив њросаца и њешких задајџака – срјске и јајанске варијанџе</i>	41
Др Снежана З. Шаранчић Чутура, <i>Жанровска и стјилска речјосстј варијанџе. Усмена бајка о Пејелџуџи џо зајису Јована Субојџића</i> . .	57
Др Нермин С. Вучељ, <i>Геније у француској мисли XVIII века</i>	71
Др Даворка М. Маравић, <i>Почетјак двојништјва у стјваралаштјву Ф. М. Достјојевскоџ (џријовијејџка Двојник)</i>	89
Снежана З. Калинић, <i>Дуелистјички асјектји самообрачуна-исповести човека из џодземља Ф. М. Достјојевскоџ</i>	107
Др Оливера В. Радуловић, <i>Икона, иконичка слика и новозаветјни орнаментји у џријовейџкама Лазе Лазаревића</i>	123
Др Снежана М. Вукадиновић, <i>Плаштјов Амфитрион у руху француске аванџарде</i>	135
Мр Сања Ј. Париповић Крчмар, <i>Песници модернизоване џтрадиције (књижевноистјоријски конџекстј срјскоџ неосимболистјичкоџ џесништјва)</i>	153
МА Јелена Г. Милинковић, <i>Тематјизација џубавне џриче у роману Једно дописивање Јулке Хлајец Ђорђевић</i>	167
Др Милан Д. Живковић, <i>Језик у дистјоштјји: Вавилон-17 Самјуела Делејнџја</i>	185
Др Марина М. Петровић-Jülich, <i>Теоријске џостјавке емџиријске науке о књижевностји</i>	201

Прилози и џрађа

Др Бранко С. Момчиловић, <i>Мисионар Ели Смиџ о Вуку Караџићу и култјурној стјтуаџији Срба</i>	213
Др Миливој Ненин, <i>Ожењени чиновник и архимандритј</i>	219

Поводи

МА Јана М. Алексић, <i>Недремано око српске књижевне критике (Књижевнокритичка и књижевноисторијска мисао Марка Недића у монографијама</i> <i>Стилска преплитања, Од реализма до постмодерне и Основа и прича)</i>	229
--	-----

Оцене и прикази

Др Наташа Ж. Драгин, <i>Из рукописне ризнице манастира Светог Пантелејмона на Ајосу</i>	245
Др Стојан М. Ђорђић, <i>Нови изазови комјаранџије и србџије</i>	248
Мр Соња В. Веселиновић, <i>Увод у комјаранџију</i>	253
Др Миодраг С. Матицки, <i>Српска усмена традиција Косова и Меџије као град на облаку</i>	257
Др Горан М. Максимовић, <i>Књижевно бојанство Медитерана</i>	259
Др Снежана С. Милинковић, <i>Медитеран као појам културе</i>	263
Др Ненад В. Николић, <i>Нови комјаранџивни поглед на Писмо Харалампију</i>	268
Мр Тијана Д. Тропин, <i>Како превести нејеводиво</i>	274
Владан С. Бајчета, <i>Синтегички увид у књижевно дјело Милована Данојлића</i>	277
МА Игор Д. Јавор, <i>Будућност нарађива је у роману</i>	282
Др Мирјана И. Детелић, <i>Scripta manent</i>	287
Мр Страхиња Р. Степанов, <i>О новом контрастивном валенцијском речнику</i>	290
Др Исидора Г. Бјелаковић, <i>Поучиљно собрание разних језикословних дел либо одабрани списи о књижевном језику код Срба у 18. и 19. веку</i>	297
Упутство за припрему рукописа за штампу	303
Contents	309

SCRIPTA MANENT

(Ивана Стефановић. *Привајна ѝрича. Према садржају једног кофера.*
Београд: Службени гласник: Архив Србије, 2013, 537 стр.)

Да ли сте се икад запитали шта је, у ствари, текст? Као и увек кад је реч о стварима које мислимо да добро познајемо, ни текст није само оно што се на први поглед види. Он долази од латинског *textus* што значи ткање и од чега су настале још бар две сличне речи: текстура и текстил.

Ако се потрудимо да сазнамо кога светска митологија памти као нарочито добру ткаљу или ткача, наићи ћемо на саме жене: на богињу Атину и трагичну Арахне, од које је настао паук, на Фреју, Норне и Суђенице, чије је ткање судбина богова и људи, на свету ткаљу чије је име заборављено (или забрањено), али она и даље исткива свет у коме живимо и то овде, на Балкану, и на Пенелопу, која тка и пара не би ли изменила судбину која јој прети. Ткање је, дакле, дар богова, оно што је битно, а састоји се, пре свега, од нити и од мисли која те нити види унапред као готову поњаву, слику нечега што нам је драго или нам треба.

Текст је, коначно, слика коју назиремо у даљини и ради које скупљамо нити и распоређујемо их према неком коду, некој шифри која може бити позната само нама, или пак целом свету. Међутим, нигде се не каже да текст мора бити написан: текст и писмо нису узрок и последица, нису ничим повезани тако тесно да се то не би могло одмах раскинути ако се укаже потреба. Пре неки дан сам слушала изванредну приступну беседу Александра Ломе (кад је постао редовни члан САНУ) под насловом: „Да ли је писменост штетна и како превазићи смрт“. Реч је била о Индусима и Келтима и њиховим светим текстовима који се, под претњом смрћу, нису смели записивати већ само учити наизуст и предавати с колена на колена изабраним свештеницима. У тим светим текстовима била је, између осталог, енкодирана и тајна метемпсихозе, пресељења душе из једног живота у други – краће речено, тајна бесмртности. Никакво чудо што за њу није смео свако да зна. Иванину *Привајну ѝричу* ја видим као другу страну медаље онога о чему је била Ломина беседа, и овај приказ бих једнако лагодно могла насловити и *Чему ѝисменост и како савладајти заборав* – што је за један степен теже него савладати смрт.

Привајна ѝрича је настала захваљујући садржини једног кофера из које се види да чланови породице Бота и Стефановић¹ нису били сасвим обични људи, иако су – изгледа – они сами о себи управо тако мислили: стално су им жеље биле на ивици могућности, увек им је недостајало пара, никад се нису сасвим опуштали и никад нису одустајали од вишег циља без борбе, што их је бацало на разне стране света. Шта год да су они могли мислити о свом животу у своје доба, он њима није могао изгледати тако паучинаст и повредив као нама, из перспективе кофера и последња два века. Претпоставимо да Иванини преци нису били писмени, што

¹ У питању су ауторкини непосредни преци по очевој линији. Стефановићи у књизи почињу Светиславом Стефановићем, лекаром, писцем, управником СКЗ (стрелјаним одмах после рата) и његовом мајком, а завршавају се Павлом Стефановићем (писцем и музикологом), његовим сином и ауторкиним оцем. Боте су преци њене бабе са очеве стране, а прича о њима почиње са Павлом Бота, лекаром, управником лечилишта у Врњачкој бањи и народним послаником. Завршава се на две стране: идући уназад – са Матијом Корвином и његовом сестром од тетке, и идући унапред – са смрћу бабе Милане Бота, удате Стефановић.

за стање ствари у Србији из 19. века не би било нарочито чудно (први кореспонденцијом документовани предак рођен је 1781). Десило би се исто да су се околности помериле за двеста година унапред (рецимо у 1981) – то јест, не би се десило ништа. Захваљујући прво телеграфима, па телефонима, скајпу и мобилној мрежи, у коферу би се данас нашле две-три разгледнице из Прага, Беча или са мора, можда понеки телеграм поводом нечије смрти, позивница на свадбу, програм из позоришта или са концерта – гомила тривијалија која испуњава наше данашње куће на нивоу фиоке или фотографског албума, а од пре двеста година не би остало ни толико, осим можда неке путне исправе, тапије на кућу и сличног. Ето, тако је танка нит од које је почело Иванино ткање: фалило је сасвим мало па да ње уопште не буде. Али управо зато што су се у пуној мери служили чудима модерне технологије свога доба, то јест поштом и железницом, што су били писмени и што су мислили да учење није доколица и привилегија повлашћених, Иванини преци су онај чувени кофер испунили најважнијим деловима својих живота, оним што су једни о другима морали да знају у периодима раздвојености. Да нису толико путовали, кофера опет не би било.

Ствари су, дакле, једноставне: богату текстуру свога литерарног ткања против заборава Ивана дугује писмености својих предака и ефикасној садрузи поште и железнице. Осим што, наравно, ткања ни нема без ткача. Као и у претходним њеним књигама, и у овој се осећа чврста рука композитора, јасна представа о оном што треба да се чује и оном што се само слуги, што се намерно изоставља јер је утисак тако јачи, о ономе што мора да се понови више пута да би добило свој глас. Иако ником никад ништа не додаје и не дописује, Ивана је несумњиво та која им даје живот, која не дозвољава да слово на папиру остане мртво. Писма, слике, бележнице, концепти разних ствари – од говора у скупштини до списка трошкова и послова око сахране – под руком аутора „коферције” стичу облик и масу, постају слични ликовима у неком роману и, што је парадокс своје врсте, тим више добијају на веродостојности. Главне нити, такорећи жиле куцавице овог ткања – животи Павла и Маре Бота, њихове кћери Милане и њене породице (мужа и деце) – имају тако снажан замах да неминовно изазивају читаочеву емпатију. Мене – на пример – не чуди, сад кад сам упознала Боте и Стефановиће, да Мара целу себе држи на папиру, да разговара сама са собом кроз свештице у којима бележи све што јој се деси током дана и што чини то током многих година. За њу њени кажу да је „заповедник” и то је сигурно и била, а заповедници имају одговорност праћену сумњом у себе и друге, грижом савести, осећањем кривице, недоумицама, незаситом потребом за контролом. Заповедник, међутим, не може то да дели са другима – тек са самим собом. Само је још њен отац водио паралелни живот на папиру и свога неуспешног сина, на дан његовог венчања, „отписао” као „прави губитак” од 916 динара и 27 пара (стр. 288). А онда 26. августа 1903. у Мариној књижици осване ово: „Бог да ти душицу прости, мило драго и рођено моје дете, бебо наша, бебац наш слатки сине наш Богице, ти си своју бабу ожалостио да до њеног гроба неће заборавити на тебе душо бабина слатки Богице, наш незаборављени Богице, душо наша слатка” (стр. 250). Овај ламент сигурно јесте њен, њене су грешке – и правописне и интерпункцијске и стилске – јер се понављају кроз читаву књигу, али вапај за мртвим дететом исто овако јечи од искона, у рици звери једнако као и у плачу људи. Ту не помаже вера у пресељење душе.

Густина нити, жестина догађаја, невоља, среће и несреће, смрти, венчања, сахрана, стицања и губљења нагло опадају што се даље и дубље одлази у прошлост. Пошто кофер напусте и последњи споредни ликови (за породицу важни људи, чије судбине дају ткању дубину и печат), још се само прича о звонима чврсто држи потке, али је и за њу већ било потребно ширити дијапазон и користити туђа документа: све што је старије од Карађорђа постаје танко и ретко, путања коју треба ишчупати из мноштва сличних и друкчијих. Никакав се кофер, све и да је чаробан, не може мерити са разарањем и пропадањем који су својствени Балкану, а изгледа

да је 18. век управо она црта испод које документи постају ретка појава све успешније замењивана легендама, причама, јуначким песмама, предањима. И сад смо на мом терену. Нема, међутим, сврхе да на њему и останемо јер је парадокс нашег доба да и усмену културу познајемо само из записа. Као што сведочи песма о смрти Витеза Пинте (стр. 466) који можда јесте, а можда и није био разбојник и хајдук, као што можда јесте, а можда и није био један од предака породице Бота.

За последњих 350 година своје књиге (од 1804. до 1487, односно од Карађорђа до Матије Корвина) Ивана се морала ослањати махом на „велику“ историју из које се само најупорнијим трагањем мотивисаним личном страху могло извући оно што је она пронашла и изнела на видело. Кад књига приђе самом крају, и ауторка се пита да ли је много или мало оно што је открила: „да је неко ’Старац’, или да је ’хром’, да је ’сеоски судија’, или да је наследио ’две куће’, или да је ’служио у Тврђави’, или нешто о неплаћању пореза, о коњу или удовици. И више ништа“ (стр. 511). Многи би знатно раније већ одустали и пустили да им се прича развеје у магли, јер то није недостојан завршетак било чега што у нашим крајевима траје више од два-три века.

Иако већина поглавља у књизи (нарочито танкој) почињу неком „кључном речју”, прави *password* у Иванином трагању било је презиме Бота у свим облицима (Ботта, Bota, Botta, de Bota, от Ботта итд.), а на самом крају стајао је – како се испоставило – мали грб са гавраном на средњем од три брда и са цветом у кљуну. Страшно је и дивљења достојно како се неке путање савијају у петљу нарочите врсте, ону у којој су сви наши преци увек препознавали интервенцију неког божанства. Иако нема сумње да је гавран у грбу дошао међу Боте са двора Матије Корвина (заједно са његовом сестром од тетке и њеним миразом), не смемо не уочити каква се таписерија из свега тога изаткала: гавран је, уз орла и сокола, епска птица која говори и носи зле гласе, а у митологији птица богова (Одина, Аполона) који проричу судбину (читајући, вероватно, из ткања божанских ткача). На краљевски грб је доспео као крадљивац са прстеном у кљуну без иједног митског детаља, а зашто код Бота уместо тога држи цвет, и који, остаје да се види. Оно, међутим, што он у хералдици значи чудесно се слаже са носиоцима оба грба: гавран је „неко ко је, наследивши мало од својих предака, захваљујући провиђењу постао творац своје среће или неко издржљиве природе”.² Краљ Матијаш је у том смислу добио епску песму:

Круна се је и вила и вила,
Она паде на кулу високу,
А кроз кулу на Јанкова сина,
На Јанкова сина Матијаша.
А говоре будимска господа:
„Твоја ј’ срића, војевода Јанко!
И твојега сина Матијаша;
Нек му буде круна и краљевство“
а Боте су добиле Иванину књигу.

Мирјана Дејелић
Београд, 5. јун 2013.

Др Мирјана И. Дејелић
Балканолошки институт САНУ
Кнез Михаилова 35/IV, 11000 Београд, Србија
detelic.mirjana5@gmail.com

² <http://www.relikon.com/GlasHeralda/GH004/Heraldika_simbolizam.htm>